

STUDII

INFLUENȚA DREPTULUI ROMAN ASUPRA
SITUAȚIEI PATRIMONIALE A SOȚULUI
SUPRAVIEȚUITOR ÎN MOȘTENIREA LEGALĂ
DIN VECHIUL DREPT FRANCEZ SCRIS

DOI: 10.24193/SUBBiur.65(2020).4.4
Data publicării online: 16.03.2021

Alina-Emilia CIORTEA*

Rezumat: În vechiul drept francez scris caracteristic Evului Mediu, reglementările în materie succesorală nu au fost dictate exclusiv de regulile de drept roman, ci au fost influențate și de obiceiurile locale din sudul Franței. Dispozițiile legale se îngrijeau ca situația patrimonială a soțului supraviețuitor (cu precădere în cazul văduvei) să nu sufere o schimbare bruscă a modului de trai ulterior decesului partenerului de viață. Avantajele substanțiale de care beneficia acestora erau acordate preponderent prin intermediul unor manifestări juridice aparent voluntare, dar care aveau în substrat credințe și obiceiuri bine înrădăcinate. Normele moștenirii legale și regulile care guvernau desfacerea regimului matrimonial confereau un ajutor patrimonial, însă erau departe de a fi îndestulătoare.

* Alina-Emilia Ciorcea este proaspăt absolvent al Școlii Doctorale Drept din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, LL.M. în *Comparative Law* la Louisiana State University, Louisiana, Statele Unite ale Americii, avocat definitiv, membru al Baroului Cluj. Poate fi contactată la adresa de e-mail alina.ciorcea@law.ubbcluj.ro.

Cuvinte-cheie: vechiul drept francez scris, drept roman, drept de moștenire, succesiunea ab intestato, soț supraviețuitor, regim matrimonial dotal.

THE INFLUENCE OF ROMAN LAW ON THE
PATRIMONIAL SITUATION OF THE
SURVIVING SPOUSE IN THE INTESTATE
SUCCESSION OF FRENCH WRITTEN LAW

Abstract: In the old French written law characteristic of the Middle Ages, the legal provisions on succession were not dictated exclusively by the rules of Roman law but were also influenced by local customs applicable in the south of France. The legal provisions ensured that the surviving spouse's patrimonial situation (especially in the case of the widow) did not suffer a sudden change of lifestyle after the death of the life partner. The substantial advantages enjoyed by the surviving spouse were mainly granted through seemingly voluntary legal manifestations, but which had well-founded beliefs and customs at the root. The rules of legal inheritance and those governing the dissolution of the matrimonial regime provided patrimonial aid but were far from sufficient.

Keywords: ancient French written law, Roman law, succession right, intestate succession, surviving spouse, dowry matrimonial regime.

Cuprins

I.	Context istoric.....	191
II.	Moștenirea legală – reguli generale.....	193
III.	Situația soțului supraviețuitor din perspectivă succesorală.....	197
IV.	Diverse (alte) avantaje patrimoniale acordate soțului supraviețuitor	200
V.	Regimul dotal	205
VI.	Scurte concluzii	208
VII.	Bibliografie:	210

Prof. Vladimir Hanga și-a dedicat activitatea profesională cercetării istoriei dreptului, punând în scenă dreptul roman ca reper esențial al noției juridice. A oferit studenților săi, tinerilor cercetători și întregului corp profesional al jurisconsultilor o operă valoroasă care a învins efemeritatea vieții sale. Suntem onorați să aducem o contribuție la marcarea centenarului nașterii prof. Vladimir Hanga.

Coerența, abstractizarea și sistematizarea dreptului roman sunt câteva dintre atributele care fundamentează abilitatea acestor normelor de a supraviețui decesului lui Iustinian, ultimul împărat roman. Departe de a se păstra în forma sa inițială, dreptul roman a evoluat în concordanță cu realitățile sociale, fiind șlefuit de diverse regimuri politice, crize economice, războaie și tensiuni la nivelul integrării geopolitice a popoarelor.

În cuprinsul prezentului articol ne propunem să analizăm reglementările legale care dictau soarta patrimonială a soțului supraviețuitor în vechiul drept francez scris, prin prisma raportării la influența pe care dreptul roman a exercitat-o asupra provinciilor din sudul Franței. Astfel, vom putea observa în ce mod normele din dreptul roman clasic și postclasic și-au păstrat actualitatea în Evul Mediu, precum și cum au fost acestea adaptate contextului socio-economic al perioadei respective.

Demersul nostru depășește dimensiunea pur istorică, întrucât suntem de părere că pentru înțelegerea aprofundată a dreptului pozitiv este necesară o examinarea retrospectivă a realității juridice și a factorilor sociali din cuprinsul legislațiilor care au constituit surse de inspirație pentru legiuitorul român și care au influențat regimul succesoral.

Crearea unei imagini complete asupra primei codificări românești de mare amploare, Codul civil a lui Cuza, presupune studierea reglementărilor din vechiul drept francez care, în mod indirect, prin includerea lor în Codul civil Napoleon, au influențat politica legislativă autohtonă din 1864¹.

Cu titlu preliminar, facem mențiunea că alături de dreptul cutumiar aplicabil în nordul Franței², vechiul drept francez mai cunoștea o subdiviziune, cea a dreptului scris, prezentă în partea sudică a țării. Neputând fi ilustrate ca două mulțimi distincte, aceste curente legislative se aseamănă geometric cu cercurile secante, la întâlnirea cărora se găsesc mai multe elemente comune³.

În urmărirea parcursului evolutiv al dreptului roman și a influenței pe care acesta a exercitat-o de-a lungul mai multor secole asupra societății franceze, dorim să analizăm atât regulile de drept succesoral din cadrul

¹ Mircea Dan Bob, *Moștenire legală și familie în Codul civil din 1864*, în Mircea Dan Bob (coord.), *Familie și moștenire în România*, ed. Universul Juridic, București, 2016, p. 36; Mircea Dan Bob, *Probleme de moșteniri în vechiul și noul Cod civil*, ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 31.

² Pentru detalii cu privire la reglementările devoluțiunii succesoriale legale în vechiul drept francez cutumiar, a se vedea Alina-Emilia Ciortea, *Reglementarea drepturilor de moștenire ale soțului supraviețuitor în vechiul drept francez cutumiar*, în *Studii și cercetări juridice europene – Conferința Internațională a Doctoranzilor în Drept ediția a 12-a*, ed. Universul Juridic, București, 2020, p. 342 și urm.

³ Ernest Vallier, *Le Fondement du Droit Successoral en Droit Français*, ed. Librairie de la Société du Recueil Général des Lois et des Arrêts, Paris, 1902, p. 9.

moștenirii legale, cât și dispozițiile aparținând altor ramuri de drept care au avut efecte succesoriale asupra situației patrimoniale a soțului supraviețuitor în vechiul drept francez scris⁴.

Regulile succesoriale aplicabile în sudul Franței se apropie în multe privințe de dispozițiile dreptului roman imperial consacrate de Iustinian, dar prezintă unele similarități și cu normele de drept cutumiar care guvernează provinciile din nordul Franței⁵. În esență, cu toate că influența romană a fost predominantă în regiunea sudică a Franței, ar fi eronat să susținem incidența regulilor romane în forma lor pură⁶.

Care au fost factorii care au determinat crearea unui asemenea mozaic legislativ?

După analiza, pe scurt, a contextului istoric în care s-a format dreptul scris (*Secțiunea 1-a*), vom cerceta tendințele generale din moștenirea legală (*Secțiunea a 2-a*), precum și care a fost poziția patrimonială a soțului supraviețuitor din perspectiva regulilor succesoriale care au guvernat moștenirea *ab intestato* (*Secțiunea a 3-a*). Întrucât vocația succesorală și întinderea drepturilor soțului supraviețuitor nu pot fi detașate de alte dispoziții legale care conferă drepturi patrimoniale soțului (*Secțiunea a 4-a*), ori de regulile care guvernează regimurile matrimoniale (*Secțiunea a 5-a*), ne vom îndrepta atenția și asupra dispozițiilor respective. În lipsa unei analize a

⁴ Prezentul material este o preluare a capitolului 2, secțiunea a 2-a din Alina-Emilia Ciorte, *Uzfructul – modalitate de exprimare a drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor* (teză de doctorat), susținută public în cadrul Școlii Doctorale Drept a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, 2020 (nepublicată).

⁵ Pentru mai multe detalii, a se vedea Alina-Emilia Ciorte, *Reglementarea ... op.cit.*, p. 342 și urm.

⁶ Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire Du Droit Civil*, 2e édition, ed. Dalloz, Paris, 2010, p. 1200.

materiilor adiacente dreptului succesoral, considerăm că nu se poate forma o concluzie pertinentă cu privire la situația economică a soțului supraviețuitor.

I. Context istoric

Începând cu a doua jumătate a Evului Mediu, dreptul roman a început, cu pași mărunți, să fie recepționat în sudul Franței. Aplicarea, în secolul al XI-lea, a dispozițiilor succesoriale romane poate fi explicată în lumina contextului istoric al Galiei care a scăpat de stăpânirea romană cu un secol înainte ca legislația lui Iustinian să fie implementată⁷.

Răspândirea dreptului roman postclasic, în partea de sud a Franței, a început din regiunea Montpellier, urmându-și cursul dintre est spre vest⁸. Unele regiuni au opus rezistență influențelor romane, rămânând guvernate de reguli cutumiare locale⁹. Create în jurul secolului al XIII-lea, cutumele urbane, precum cele din Toulouse (1286), Montpellier (1204), au avut drept scop protejarea teritoriului de influențele dreptului roman, dar și de cele ale cutumelor din nordul Franței¹⁰. De pildă, în 1 decembrie 1212, Simon de Montfort¹¹ a decis implementarea cutumelor din Paris în regiunea Albigeois, din sudul Franței. Încercarea acestuia s-a finalizat cu un eșec, datorită rezistenței populației la schimbare și a dorinței de conservare a uzanțelor locale¹².

⁷ Ernest Vallier, *Le Fondement ...* op.cit., p. 101.

⁸ Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ...* op.cit., p. 1201.

⁹ Este vorba, în special, de regiunile situate la vest de Languedoc. *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ A fost fiul lui Montfort l'Amaury și a lui Amicia de Beaumont.

¹² Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ...* op.cit., p. 1201.

Până în secolul al XV-lea, spiritul germanic și cel feudal au avut un puternic impact asupra regulilor succesoriale care guvernează materia moștenirii legale din sudul Franței și al căror element predominant era totuși constituit din dreptul roman¹³. Așadar, în această perioadă, principiul unității patrimoniului succesoral nu avea aplicabilitate, bunurile *propres* urmând o transmisiune succesorală asemănătoare cu cea caracteristică nordului, cunoscută sub denumirea de *Paterna paternis*¹⁴.

Începând cu secolul al XV-lea, *Corpus Iuris Civilis* capătă aplicabilitate directă în sudul Franței. Astfel, din această perioadă, putem utiliza, în mod valabil, terminologia consacrată în literatura de specialitate, respectiv cea de țări de drept scris¹⁵. Legislația lui Iustinian a avut un rol director în redactarea unor statute locale, iar în situația existenței unei lacune normative, dreptul roman și-a asumat rolul de drept comun, suplinind lipsa de reglementare¹⁶.

La finalul secolului al XVIII-lea, dispozițiile străine dreptului roman au căzut în desuetudine, succesiunile fiind guvernate de reguli consacrate în spiritul Novelei 118¹⁷.

¹³ Paul Gide, *Étude sur la condition privée de la femme dans le droit ancien et moderne et en particulier sur le Sénatus-consulte Velléien*, ed. Durand et Pédone-Lauriel, Paris, 1867, p. 432.

¹⁴ Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ...* op.cit., p. 1202. Pentru detalii, a se vedea *supra*.

¹⁵ *Idem*, p. 1203.

¹⁶ Ernest Vallier, *Le Fondement ...* op.cit., p. 102.

¹⁷ *Ibidem*.

II. Moștenirea legală – reguli generale

Ulterior receptării dreptului succesoral roman postclasic, devoluțiunea legală a moștenirii se realiza în baza principiului unității patrimoniului, a principiului autonomiei de voință, a proximității gradului de rudenie și al egalității între moștenitorii de același grad¹⁸.

Înainte de a prezenta clasele de moștenitori din vechiul drept francez scris, vom puncta unele aspecte relevante cu privire la regulile principale ale devoluțiunii *ab intestato*.

Dacă în dreptul cutumiar francez succesiunea era atribuită în mod diferit, în funcție de categoria bunurilor cuprinse în masa succesorală, regulile moștenirii legale din sudul Franței erau caracterizate prin simplitatea dată de aplicarea principiului unității patrimoniului¹⁹. Îndepărtându-se de concepția conservării bunurilor imobile (*propres*) în familia de origine, dreptul scris consacră o devoluțiunea succesorală dependentă exclusiv de calitatea moștenitorilor și imună la compunerea masei succesorale. Cu toate că unitatea patrimoniului a fost regula în țările de drept scris²⁰, au existat și excepții. De pildă, cutumele din Bordeaux din 1520 conțineau dispoziții referitoare la bunurile *propres*²¹. Totodată, jurisprudența din Gascogne și Toulouse a contribuit la diminuarea efectelor juridice ale clasificării bunurilor

¹⁸ *Idem*, p. 131-132.

¹⁹ *Idem*, p. 139.

²⁰ Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ... op.cit.*, p. 1204.

²¹ *Ibidem*.

din masa succesorală, până în momentul Revoluției franceze, când aceste dispoziții au devenit inaplicabile²².

În țările de drept cutumiar, individul este absorbit în familie, drepturile sale succesoriale fiind limitate de cele ale familiei²³, cu precădere în privința bunurilor *propres*. Spre deosebire de viziunea cutumiară asupra relației individului cu familia, dreptul scris stabilește o legătură pur personală între persoană și grupul familial. Astfel se poate explica renunțarea, în majoritatea regiunilor din sudul Franței la aplicarea diferită a devoluțiunii succesoriale, în funcție de bunurile din componența patrimoniului defunctului, precum și consacarea principiului autonomiei de voință.

În dreptul succesoral din țările de drept scris, libertatea individului se manifesta prin puterea absolută a acestuia de a dispune de bunurile sale după moarte²⁴. Dreptul scris se aseamănă, în această privință, cu dreptul roman. Familia romană era construită pe pilonii unei monarhii absolute în care *pater familias* era unicul administrator al averii familiale²⁵. Afirmarea voinței individuale (chiar și *post mortem*) a lui *de cuius* se realiza prin larga răspândire a testamentului și prin preeminența succesiunii testamentare față de succesiunea legală²⁶. În schimb, în țările din nordul Franței, devoluțiunea

²² *Ibidem*.

²³ Ernest Vallier, *Le Fondement ...* op.cit., p. 138.

²⁴ *Idem*, p. 104.

²⁵ Valerius M. Ciucă, *Drept roman. Lecțiuni*, vol. I, ed. a II-a, ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014, p. 376.

²⁶ Constatarea este valabilă atât pentru perioada dreptului roman (în cazul decesului lui *pater familias*), cât și pentru vechiul drept scris francez. Mircea Dan BOB, *Manual elementar de drept privat roman*, ed. Universul Juridic, București, 2019, p. 160; Valerius M. Ciucă, *Drept roman. Lecțiuni*, vol. II, ed. a II-a, ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014, p. 703; Ernest Vallier, *Le Fondement ...* op.cit., p. 104.

testamentară constituia o excepție, fiind admisă numai în cazuri restrictive, viziunea predominantă fiind cea de a constata, prin intermediul dreptului cutumiar, drepturile moștenitorilor, și nu de a le crea, precum se realiza prin moștenirea testamentară și cea legală din dreptul scris²⁷.

Datorită necesităților sociale ale vremii care impuneau menținerea bunurilor în familia de sânge, uzând de libertatea de a dispune de bunuri sale prin testament, în practică, *de cuius* deroga de la principiul roman al proximității gradului de rudenie și al egalității între moștenitorii de același grad. În mod efectiv, substituțiile fideicomisare erau introduse în dispozițiile de ultimă voință, tocmai pentru a asigura resursele necesare generațiilor viitoare, prin indisponibilizarea bunurilor în persoana instituitului²⁸. Totodată, sub influența spiritului feudal, principiul libertății de a testa era exercitat, în realitate, cu scopul de a reduce cota celorlalți moștenitori, în profitul primogenitului²⁹, iar dota femeii era atribuită, de regulă, în bani, urmărind astfel evitarea trecerii imobilelor în altă familie, prin realizarea căsătoriei³⁰. Și sub acest aspect, remarcăm influența dreptului roman asupra conceptelor de la baza dreptului francez scris. Astfel, în proprietate familială romană consacrată în epoca veche de Legea celor XII table, era inclus *heredium*-ul, adică un teren având o suprafață de aproximativ 1/2 ha., aflat în interiorul cetății³¹. Acest bun era transmisibil pe cale succesorală numai în interiorul familiei, înstrăinarea lui putând interveni numai în condiții

²⁷ Ernest Vallier, *Le Fondement ...* op.cit., p. 104.

²⁸ *Idem*, p. 138.

²⁹ Paul Gide, *Étude ...* op.cit., p. 432.

³⁰ Ernest Vallier, *Le Fondement ...* op.cit., p. 137.

³¹ Valerius M. Ciucă, *Drept roman ...* vol. I, op.cit., p. 375.

excepționale, atrăgând cu sine necinstea șefului de familie³². Totodată, preferința primului născut, pregnantă în dreptul cutumiar francez, cade în desuetudine în secolul al XVI-XVII-lea, situație confirmată de jurisprudența vremii care nu mai atestă o atare stare de fapt³³.

În absența unui testament, moștenirea defunctului era supusă regulilor devoluțiunii *ab intestato*.

La stabilirea vocației succesoriale a moștenitorilor legali au contribuit, alături de un criteriu obiectiv (rudenia de sânge între membrii aceleiași familii) și un criteriu subiectiv, anume afecțiunea prezumată a defunctului³⁴. Aceasta din urmă se prezuma legal a fi invers proporțională cu numărul corespunzător clasei de moștenitori.

Prin urmare, în absența testamentului, devoluțiunea legală a moștenirii opera între descendenți, selectați fiind în baza principiului proximității gradului de rudenie, al principiului egalității, iar moștenirea era atribuită pe capete (*per capita*) sau pe tulpini (*succedere in locum*), atât femeilor și bărbaților³⁵.

În lipsa descendenților, moștenirea era culeasă de ascendenții și colateralii privilegiați (frați consanguini cu defunctul), respectiv de descendenții acestora³⁶.

³² *Idem*, p. 376.

³³ Ernest Vallier, *Le Fondement ...* op.cit., p. 132.

³⁴ *Idem*, p. 105.

³⁵ *Idem*, p. 110-111.

³⁶ *Idem*, p. 115 și urm. Frații uterini sau germanici erau înlăturați de la succesiune de către frații consanguini. Cu toate acestea, colateralii privilegiați pe linie maternă sau paternă erau preferați altor colaterali. *Idem*, p. 119. În această privință, Toulouse conținea o cutumă aparte: frații consanguini veneau singuri la moștenire, excluzând colateralii din linia maternă, inclusiv pe

În absența clasei a doua, moștenirea a fost acordată colateralilor apropiați, până la gradul al 6-lea³⁷.

Observăm, așadar, că regulile devoluțiunii legale și clasele de moștenitori din perioada dreptului roman postclasic sunt, *mutatis mutandis*, aceleași cu cele din vechiul drept francez scris, ilustrându-se, încă o dată, influența marcantă a Novelelor 118 și 127 asupra sudului Franței, mai ales începând cu secolul al XV-lea.

După modelul dreptului roman din perioada lui Iustinian, soțul supraviețuitor nu figura în niciuna dintre clasele de moștenitori, acesta nefiind considerat rudă cu defunctul. Cu toate acestea, avea soțul supraviețuitor drepturi succesoriale? În caz afirmativ, care era natura juridică și întinderea acestora?

III. Situația soțului supraviețuitor din perspectivă succesorală

Novela 118 nu conținea dispoziții referitoare la drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor, astfel încât tăcerea asupra acestui aspect a fost interpretat ca o adoptare tacită sau, cel puțin o menținere, a dispozițiilor pretoriene *bonorum possessio unde vir et uxor* în perioada dreptului roman

mama defunctului. *Idem*, p. 120 *apud* D'oliver, *Arrêts notables du Parlement de Toulouse*; chap. XXXII.

³⁷ Ernest Vallier, *Le Fondement ...* op.cit., p. 120 și urm. Unii autori susțin că vocația succesorală aparține și colateralilor de gradul al 7-lea. A se vedea Fernand Joret des Closieres, *Droit romain du concubinat, droit français des droits du conjoint survivant en droit ancien et moderne et dans les principales législations étrangères*, ed. Librairie nouvelle de droit et de jurisprudence, Paris, 1891, p. 98. Regiunea Toulouse constituia o excepție, întrucât erau considerați colateralii apropiați cei aflați până la gradul al 10-lea cu defunctul. *Ibidem*.

postclasic³⁸. În aceeași manieră, vechiul drept scris a păstrat, în toate provinciile, instituția *bonorum possessio unde vir et uxor*³⁹. De asemenea, în sudul Franței, pentru a fi întrunite condițiile legale era necesar ca soțul supraviețuitor să fi angajat o căsătorie legitimă⁴⁰ care s-a desfășurat prin decesul partenerului, iar nu din alte cauze⁴¹.

În absența rudelor de sânge chemate la moștenire în cele trei clase de moștenitori aminte în subsecțiunea anterioară, soțul supraviețuitor este chemat la moștenirea defunctului. Or, astfel cum s-a remarcat în doctrină, situațiile în care soțul supraviețuitor moștenește efectiv în calitate de moștenitor legal erau extrem de reduse⁴². Rațiunea constă în aceea că, în prea puține cazuri, nu se găsea o rudă colaterală de grad 6 sau 7, respectiv 10 (gradul variind în funcție de provincie), care să culeagă efectiv moștenirea.

Pentru a compensa dezechilibrul creat de regulile devoluțiunii succesoriale legale, în practică, s-a semnalat că, de cele mai multe ori, soțul întocmea un testament în favoarea soției⁴³. Uzanțele ne spun că soțul obișnuia să lase soției uzufructul totalității bunurilor (în cazul în care aceasta venea la moștenire împreună cu descendenți), respectiv o cotă-parte din patrimoniul său în plină proprietate⁴⁴. Intenția de a gratifica soția supraviețuitoare s-a

³⁸ Ernest Vallier, *Le Fondement ...* op.cit., p. 121.

³⁹ Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ...* op.cit., p. 1203.

⁴⁰ Fernand Joret des Closieres, *Droit romain ...* op.cit., p. 97.

⁴¹ Albert Ghesquieres, *De l'usufruit du conjoint survivant*, ed. Librairie nouvelle de droit et de jurisprudence, Paris, 1899, p. 19.

⁴² Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ...* op.cit., p. 1540.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

regăsit în dorința de a-i menține acesteia stilul de viață, inclusiv prin îngăduirea ca văduva să continue să locuiască în casa familială⁴⁵.

Vocația succesorală subsidiară a soțului supraviețuitor era caracterizată de reciprocitate⁴⁶, asemeni dreptului pretorian și a celui imperial, cu referiri la o constituție din anul 428⁴⁷.

Totodată, în anumite cazuri excepționale, dreptul recunoscut soțului supraviețuitor și împrumutat din dreptul pretorian era împiedicat a se naște. Dintre aceste situații, amintim: cazul în care soția și-a abandonat soțul sau a fost despărțită de acesta, când s-a recăsătorit în interiorul intervalului de 1 an de la deschiderea succesiunii soțului sau atunci când soția a deturnat averea lui *de cuius*⁴⁸.

Înțelegând situația dezavantajoasă în care se găsea soțul supraviețuitor datorită vocației subsidiare, legiuitorii din țările de drept scris s-au inspirat din dreptul roman postclasic și au acordat soțului supraviețuitor sărac un drept intitulat pătrimea soțului sărac (*quarte du conjoint pauvre*).

Introdus de împărații creștini, pătrimea soțului sărac a fost transformată, în provinciile de drept scris, dintr-un drept adresat exclusiv văduvei, într-un drept reciproc⁴⁹.

Întinderea acestui drept era de un sfert din moștenire, iar în cazul în care existau mai mulți de 4 descendenți, opera o reduce la o parte virilă⁵⁰. În

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Fernand Joret des Closieres, *Droit romain ...* op.cit., p. 97.

⁴⁷ Mircea Dan Bob, *Manual ...*, 2019, op.cit., p. 162.

⁴⁸ Fernand Joret des Closieres, *Droit romain ...* op.cit., p. 97.

⁴⁹ Albert Ghesquieres, *De l'usufruit ...* op.cit., p. 20-21.

⁵⁰ Fernand Joret des Closieres, *Droit romain ...* op.cit., p. 99.

concură cu copiii rezultați din căsătorie, soțul supraviețuitor dobânda partea sa în uzufruct, iar în lipsa acestora, primea deplina proprietate⁵¹.

Pentru a beneficia de acest drept, se cerea ca soțul supraviețuitor să fie privat de posibilitatea de a trăi în același stil de viață și de a-și păstra condiția socială și după decesul partenerului său⁵². Totodată, pentru a beneficia de acest drept, văduva trebuia să nu fi fost dotată cu ocazia încheierii căsătoriei, caz în care se considera că nu se află în stare de nevoie⁵³.

Sub influența ideilor feudale, alături de ineficientul *bonorum possessio unde vir et uxor* și de restrictivul drept al soțului sărac, situația patrimonială a soțului supraviețuitor a fost corijată de diferite avantaje succesoriale (cunoscute în literatură sub denumirea de *gains de survie*) acordate preponderent femeilor⁵⁴.

IV. Diverse (alte) avantaje patrimoniale acordate soțului supraviețuitor

Pentru început, în vechiul drept francez scris soția supraviețuitoare beneficia de un avantaj nupțial, precum și în caz de predeces al soțului, cunoscut sub numele de *augment de dot* (suplimentul la dotă). Acest beneficiu era, în esență, un drept de creanță al cărui beneficiar era exclusiv

⁵¹ *Ibidem*; Albert Ghesquieres, *De l'usufruit ...* op.cit., p. 19-20.

⁵² Fernand Joret des Closieres, *Droit romain ...* op.cit., p. 100.

⁵³ Eduard Barbe, *Du droit successoral de la veuve en droit romain et en droit français*, ed. Imprimerie Douladoure, Toulouse, 1880, p. 106.

⁵⁴ Albert Ghesquieres, *De l'usufruit ...* op.cit., p. 21.

soția supraviețuitoare și care își producea efectele la momentul deschiderii succesiunii soțului⁵⁵.

O constantă în toate provinciile din sudul Franței era faptul că văduva beneficia de o parte din bunurile defunctului său soț în suplimentarea dotei sale (care, prin ipoteză, era restituită) în vederea asigurării unui ajutor pentru întreținerea sa pe perioada văduviei⁵⁶. Precum *douaire-ul* cutumiar⁵⁷, *augment-ul de dot* se întindea asupra bunurilor *propres* ale soțului, existente la data încheierii căsătoriei sau cele dobândite prin succesiune, în linie directă⁵⁸. Pentru garantarea intangibilității bunurilor care formează obiectul acestui beneficiu, era instituită regula inalienabilității și a imprescriptibilității⁵⁹.

S-a statuat că, începând cu secolul al XIII-lea, instituția suplimentului la dotă este noua denumire dată donației *propter nuptias* sau a lui *sponsalium*⁶⁰. De asemenea, reprezintă echivalentul *douaire-ului* din dreptul francez cutumiar, întrucât revine, precum acesta din urmă, numai văduvei⁶¹.

Ceea ce varia, în funcție de regiune, era întinderea drepturilor soției supraviețuitoare care depindea, printre altele, de numărul și calitatea

⁵⁵ Fernand Joret des Closieres, *Droit romain ...* op.cit., p. 101-102.

⁵⁶ Albert Ghesquieres, *De l'usufruit ...* op.cit., p. 21.

⁵⁷ *Douaire-ul* era avantajul patrimonial de care soția supraviețuitoare beneficia la încetarea căsătoriei și era constituit din dreptul de folosință a jumătății sau a unei treimi, în funcție de cutumele locale, din bunurile *propres* ale soțului. Pentru mai multe detalii cu privire la acest avantaj patrimonial, a se vedea Alina-Emilia Ciortea, *Reglementarea ...* op.cit., p. 348-351.

⁵⁸ Eduard Barbe, *Du droit ...* op.cit., p. 108.

⁵⁹ Fernand Joret des Closieres, *Droit romain ...* op.cit., p. 102.

⁶⁰ Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ...* op.cit., p. 1529.

⁶¹ *Idem*, p. 1530.

descendenților⁶², precum și de quantumul dotei, întrucât constituirea unei zestre era fundamentul beneficiului intitulat *augment de dot*⁶³.

Suplimentul la dotă consta într-o cotă parte în plină proprietate în situația în care nu existau descendenți din căsătoria celor doi soți⁶⁴. În prezența copiilor comuni, opera o dezmembrare a dreptului de proprietate, soția supraviețuitoare dobândind uzufructul bunurilor, iar nuda-proprietate revenind clasei 1⁶⁵. Observăm așadar că, deși *augment de dot* derivă din donația *propter nuptias*, spre deosebire de aceasta din urmă văduva nu dobândește întotdeauna bunurile în plină proprietate, ci numai în absența descendenților comuni. Ca natură juridică, se apropie mai mult de beneficiul patrimonial recunoscut în dreptul cutumiar francez sub numele de *douaire*⁶⁶.

Aproximativ toate provinciile de drept scris au adoptat suplimentul la dotă, în special practica Parlamentelor⁶⁷ din Toulouse, Bordeaux, Paris, Grenoble, Lyonnais, Beaujolais, Forez etc.⁶⁸ De pildă, în provinciile din Lyonnais, *augment-ul de dot* era fixat la o jumătate în cazul în care dota era formată din bani, respectiv la o treime în situația în care cuprinde și bunuri imobiliare⁶⁹. În Toulouse, luându-se, de asemenea, în considerare bunurile

⁶² Albert Ghesquieres, *De l'usufruit ...* op.cit., p. 21-22.

⁶³ Eduard Barbe, *Du droit ...* op.cit., p. 107.

⁶⁴ Fernand Joret des Closieres, *Droit romain ...* op.cit., p. 102.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ...* op.cit., p. 1530.

⁶⁷ Denumire purtată de curțile de judecată din Vechiul Regat francez.

⁶⁸ Albert Ghesquieres, *De l'usufruit ...* op.cit., p. 21.

⁶⁹ Fernand Joret des Closieres, *Droit romain ...* op.cit., p. 103.

care compuneau dota, cuantumul suplimentului la dotă s-a stabilit la o jumătate din valoarea dotei⁷⁰.

Beneficiul soției supraviețuitoare se pierdea în cazul în care femeia era acuzată de adulter sau de un comportament necuviincios după decesul soțului, respectiv când aceasta se recăsătorea, cu toate că existau copii din prima căsătorie⁷¹. Din aceste cauze de stingere a beneficiului văduvei deducem că, în fond, temeiul real al acordării *augment-ului de dot* îl reprezintă obligațiile nepatrimoniale existente între cei doi soți, contribuția patrimonială a femeii din timpul căsătoriei având o influență insignifiantă sau poate chiar inexistentă. Este adevărat că, în majoritatea provinciilor, la stabilirea întinderii beneficiului se lua în considerare cuantumul dotei, însă în ipoteza încălcării obligației de fidelitate și de respect, nu se poate vorbi de valoarea suplimentului la dotă, căci acesta nici măcar nu se naște.

Suplimentului la dotă îi corespundea un beneficiu patrimonial acordat, de această dată, soțului supraviețuitor și care îi conferea acestuia dreptul de a reține toate sau o parte din bunurile dotale în cazul predecesului soției⁷². Cel mai adesea, avantajul patrimonial era în cuantum de jumătate din valoarea dotei⁷³. Consacrat sub numele de *contre-augment de dot*, acest avantaj patrimonial era un drept corelativ *augment-ului de dot*, astfel încât nu era acordat în provinciile în care acesta din urmă nu era recunoscut⁷⁴.

⁷⁰ Albert Ghesquieres, *De l'usufruit ... op.cit.*, p. 22.

⁷¹ Fernand Joret des Closieres, *Droit romain ... op.cit.*, p. 104.

⁷² Albert Ghesquieres, *De l'usufruit ... op.cit.*, p. 22.

⁷³ Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ... op.cit.*, p. 1530.

⁷⁴ M. Merlin, *Répertoire universel et raisonné de jurisprudence*, vol. III, ed. Consig – Dom, Paris, 1807, p. 93.

Asemenea suplimentului la dotă, beneficiarul *contre-augment-ului de dot* dobândește fie proprietatea (în cazul în care nu există descendenți născuți din căsătorie), fie uzufructul totalității dotei sau a unei cote-părți din aceasta (dacă soțul supraviețuitor a avut copii comuni cu defuncta)⁷⁵.

Instituit în beneficiul soțului supraviețuitor, *contre-augment-ul de dot* aducea atingere drepturilor descendenților femeii și ale persoanelor care au constituit dota, întrucât aceste categorii de persoane nu puteau pretinde restituirea întregii sau a unei părți din bunurile dotale⁷⁶. Totodată, spre deosebire de suplimentul la dotă care se acorda numai în situația în care s-a constituit o dotă, beneficiul în discuție putea profita soțului și în măsura în care acesta nu a adus niciun aport patrimonial la momentul încheierii căsătoriei⁷⁷.

Soțul supraviețuitor este privat de avantajul *contre-augment-ului de dot* în ipoteza în care acesta și-a ucis soția, a favorizat decesul acesteia sau a neglijat răzbunarea pentru moartea sa⁷⁸. În comparație cu cazurile de pierdere a suplimentului la dotă, constatăm că soțul este privat de beneficiul *contre-augment-ului de dot* numai în cazuri foarte grave care au legătură directă cu decesul femeii, neavând nicio legătură cu obligațiile nepatrimoniale existente între soți.

Prin urmare, în urma studierii tuturor argumentelor prezentate, considerăm că soțul supraviețuitor se afla într-o poziție patrimonială superioară datorată diminuării condițiilor necesare nașterii *contre-augment-*

⁷⁵ Albert Ghesquieres, *De l'usufruit ... op.cit.*, p. 23.

⁷⁶ Fernand Joret des Closieres, *Droit romain ... op.cit.*, p. 106.

⁷⁷ Albert Ghesquieres, *De l'usufruit ... op.cit.*, p. 23.

⁷⁸ Fernand Joret des Closieres, *Droit romain ... op.cit.*, p. 106.

ului *de dot*, dar și a scăderii cazurilor în care acest avantaj nu se dobânda, în analiză comparativă cu dreptul corelativ al femeii, *augment-ul de dot*.

Augment-ul de dot și *contre-augment-ul de dot* sunt cele mai importante avantaje patrimoniale din această perioadă. Alături de acestea, soția supraviețuitoare era titulara unor beneficii, cel mai adesea cu caracter temporar, respectiv: dreptul de abitație, dreptul de doliu, dreptul văduvei etc.⁷⁹

V. Regimul dotal

După modelul femeii căsătorite *sine manu* și sub inspirația dreptul roman din perioada lui Iustinian, începând cu secolul al XII-lea, tradițiile cutumiare locale din sudul Franței au început să-și piardă din importanță⁸⁰. Spiritul individualist, creșterea comerțului și a mobilității familiale au contribuit, de asemenea, la introducerea în provinciile de drept scris a regimului matrimonial dotal⁸¹.

Abrogat prin reforma Codului civil francez din 1965, regimul matrimonial dotal a fost un regim de separație de bunuri, fiecare soț conservând proprietatea asupra bunurilor personale⁸².

La momentul contractării unei căsătorii, soția (părintele sau un terț) aducea un aport patrimonial (cunoscut sub numele de dotă) pentru a susține

⁷⁹ Pentru detalii suplimentare cu privire la aceste avantaje patrimoniale, *Idem*, p. 107-111.

⁸⁰ François Terre, Philippe Simler, *Droit civil. Les régimes matrimoniaux*, ed. 6e, ed. Dalloz, Paris, 2011, p. 20.

⁸¹ Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ... op.cit.*, p. 1525.

⁸² François Terre, Philippe Simler, *Droit ... 2011, op.cit.*, p. 19.

sarcinile familiei care cădeau, de regulă, pe umerii bărbatului⁸³. În cele mai multe situații, inclusiv în secolul al XIV-lea, dota femeii excludea imobilele, fiind formată din bani sau bunuri mobiliare⁸⁴. Totodată, se putea întâmpla ca, sub aparența unei dote universale, în realitate acesta să fie inexistentă⁸⁵.

Bunurile dotale se aflau în administrarea și folosința bărbatului, iar cele parafernale rămâneau în proprietatea femeii.⁸⁶ Spre deosebire de dreptul roman, în provinciile de drept scris, bărbatul avea calitatea de administrator și nu dobânda proprietatea dotei, acesta nefiind un veritabil *dominus dotis*⁸⁷.

Întinderea puterilor de administrare a bunurilor dotale depindea de categoria din care acestea făceau parte. Astfel, imobilele erau, în principiu, inalienabile și insesizabile⁸⁸. Cu toate acestea, în unele situații, jurisprudența a admis ca imobilele să poată fi înstrăinate pe durata mariajului⁸⁹. În privința

⁸³ Paul Vasilescu, *Regimuri matrimoniale*, ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 124.

⁸⁴ Intenția de a transmite bunurile imobiliare numai descendenților de sex masculin era animată, în fond, de dorința de a preveni ca acestea să aparțină unei alte familii. Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ...* op.cit., p. 1525.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ François Terre, Philippe Simler, *Droit ...* 2011, op.cit., p. 19.

⁸⁷ Paul Vasilescu, *Regimuri ...* 2009, op.cit., p. 124; François Terre, Philippe Simler, *Droit ...* 2011, op.cit., p. 20.

⁸⁸ Rémy Cabrillac, *Droit des régimes matrimoniaux*, ed. LGDJ, 9e édition, Issy-les-Moulineaux, 2015, p. 22. Sub acest aspect, situația era asemănătoare cu dreptul roman, soțul neputând înstrăina bunurile dotale nici dacă obținea acordul femeii. Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ...* op.cit., p. 1526. Astfel, s-a susținut că dreptul roman oferea o protecție completă femeii contra puterilor excesive ale bărbatului, dar și contra propriei sale slăbiciuni. Paul Deloynes, *Femme Mariee Sous le Régime Dotal obligations nées pendant le mariage, exécution*, Revue Critique de Législation et de Jurisprudence, vol. 11, 1882, p. 550.

⁸⁹ De pildă, pentru eliberarea soțului din închisoare sau pentru a putea obține resurse financiare necesare în vederea stabilirii copiilor la casă lor. Totodată, era posibilă inserarea unei clauze de inalienabilitate în contractul de căsătorie. François Terre, Philippe Simler, *Droit ...* 2011, op.cit., p. 20.

bunurilor mobile, soțul deținea prerogative extinse, putând dispune neîngrădit de acestea⁹⁰.

La decesul soțului, soția supraviețuitoare nu beneficia, în mod efectiv, de restituirea dotei, decât în situația în care se declanșa un conflict cu descendenții sau aceasta dorea să se recăsătorească⁹¹. În schimb, văduva continua să trăiască în locuința familiei și, în esență, nu-și schimba stilul de viață⁹². În cazul în care soția supraviețuitoare solicita restituirea dotei la momentul desfacerii căsătoriei și al lichidării regimului dotal, se ridica o problema în privința bunurilor mobile. Cunoscând că dota era, de regulă, formată din bunuri mobile sau din creanțe asupra cărora soțul avea libertate de dispoziție, femeia era adeseori lipsită de garanția conservării dotei și a restituirii acesteia⁹³. Pentru a preîntâmpina o atare inechitate, jurisprudența a interzis femeii să renunțe la ipoteca legală asupra imobilelor soțului pentru a avea garantată restituirea dotei mobiliare⁹⁴.

Prin urmare, observăm că soția supraviețuitoare, situată la finele evoluțiunii legale, având vocație succesorală numai înainte statului, era dezavantajată și sub aspectul normelor care guvernează regimul dotal. Neavând, de regulă, o dotă formată din bunuri imobiliare, aceasta era adesea golită de conținut prin actele unilaterale de dispoziție ale soțului. Instrumentele juridice eficiente care garantau restituirea dotei s-au consolidat relativ târziu, iar până în secolul al XIV-lea, femeia beneficia de o cauțiune, un gaj asupra bunurilor soțului, respectiv de o obligație asupra

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ...* op.cit., p. 1527.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Idem*, p. 1525; François Terre, Philippe Simler, *Droit ...* 2011, op.cit., p. 20.

⁹⁴ François Terre, Philippe Simler, *Droit ...* 2011, op.cit., p. 20.

tuturor bunurilor, aceasta din urmă nefiind o veritabilă ipotecă la acel moment⁹⁵. Soluția de compromis și probabil cea mai avantajoasă patrimonial pentru văduva era de a nu solicita restituirea dotei și de a continua să locuiască în casă, beneficiind de aceleași stil de viață precum cel din timpul căsătoriei.

La decesul soției, în patrimoniul soțului supraviețuitor se năștea adeseori un drept de uzufruct asupra bunurilor defunctei⁹⁶. De regulă, uzufructul avea ca obiect bunurile mobiliare ale femeii, întrucât imobilele erau rareori donate acesteia⁹⁷. Rezultă, așadar, că avantajul patrimonial al soțului supraviețuitor rezultat din desfacerea regimului dotal era insignifiant, motiv pentru care se impunea ca acesta să fie dublat de beneficii succesoriale care, astfel cum am văzut, erau și ele deficitare.

VI. Scurte concluzii

În concluzie, în vechiul drept francez scris caracteristic Evului Mediu, dispozițiile în materie succesorală au fost dictate cu precădere de regulile de drept roman, la care s-au adăugat anumite influențe cutumiare locale. Fiind imună la compunerea masei succesoriale în funcție de categoria bunurilor incluse, devoluțiunea legală a moștenirii se realiza în baza principiului unității patrimoniului, a principiului autonomiei de voință, a proximității gradului de rudenie și al egalității între moștenitorii de același grad. După modelul dreptului roman postclasic, soțul supraviețuitor nu figura în niciuna dintre

⁹⁵ Jean Philippe Levy, Andre Castaldo, *Histoire ...* op.cit., p. 1527.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Ibidem*.

clasele de moștenitori, acesta nefiind considerat rudă cu defunctul. Cu toate acestea, alături de instituția pretoriană *bonorum possessio unde vir et uxor*, vechiul drept francez scris a păstrat și pătrimea soțului sărac din dreptul imperial, căreia i-a acordat caracter de reciprocitate. Sub rezerva constituirii zestrei, avantajele văduvei erau completate de suplimentul la dotă (*augment de dot*) care, precum *douaire-ul* cutumiar, se întindea asupra bunurilor soțului. *Contre-augment de dot* era un drept corelativ suplimentului la dotă și conferea bărbatului dreptul de a reține toate sau o parte din bunurile dotale în cazul predecesului soției. Aceste avantaje patrimoniale erau acordate în plină proprietate sau în uzufruct, în funcție de existența sau absența descendenților născuți din căsătorie. Spiritul individualist, creșterea comerțului și a mobilității familiale au contribuit la introducerea în provinciile de drept scris a regimului matrimonial dotal. Regulile care guvernau încetarea regimului matrimonial de separație confereau, de asemenea, un ajutor patrimonial soților, însă acesta era departe de a fi îndestulător.

Summa summarum, constatăm că dreptul roman a continuat să-și facă simțită prezența în provinciile din sudul Franței, la mai bine de zece secole de la moartea împăratului Uxorius. Transformările legislative în materia drepturilor succesoriale *ab intestato* ale soțului supraviețuitor au fost influențate de evoluția societății începând cu secolul al VI-lea și până în secolul al XVIII-lea, însă s-au ajustat în jurul aceluiași nucleu: dreptul roman.

VII. Bibliografie:

- BARBE Eduard, *Du droit successoral de la veuve en droit romain et en droit français*, ed. Imprimerie Douladoure, Toulouse, 1880.
- BOB Mircea Dan, *Manual elementar de drept privat roman*, ed. Universul Juridic, București, 2019.
- BOB Mircea Dan, *Moștenire legală și familie în Codul civil din 1864*, în Mircea Dan BOB (coord.), *Familie și moștenire în România*, ed. Universul Juridic, București, 2016.
- BOB Mircea Dan, *Probleme de moșteniri în vechiul și noul Cod civil*, ed. Universul Juridic, București, 2012.
- CABRILLAC Rémy, *Droit des régimes matrimoniaux*, ed. LGDJ, 9e édition, Issy-les-Moulineaux, 2015.
- CIORTEA Alina-Emilia, *Reglementarea drepturilor de moștenire ale soțului supraviețuitor în vechiul drept francez cutumiar*, în *Studii și cercetări juridice europene – Conferința Internațională a Doctoranzilor în Drept ediția a 12-a*, ed. Universul Juridic, București, 2020.
- CIUCĂ Valerius M., *Drept roman. Lecțiuni*, vol. I, ed. a II-a, ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014.
- CIUCĂ Valerius M., *Drept roman. Lecțiuni*, vol. II, ed. a II-a, ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014.
- DELOYNES Paul, *Femme Mariee Sous le Régime Dotal obligations nées pendant le mariage, exécution*, *Revue Critique de Législation et de Jurisprudence*, vol. 11, 1882.

- GHEQUIERES Albert, *De l'usufruit du conjoint survivant*, ed. Librairie nouvelle de droit et de jurisprudence, Paris, 1899.
- GIDE Paul, *Étude sur la condition privée de la femme dans le droit ancien et moderne et en particulier sur le Sénatus-consulte Velléien*, ed. Durand et Pédone-Lauriel, Paris, 1867.
- JORET DES CLOSIERES Fernand, *Droit romain du concubinat, droit français des droits du conjoint survivant en droit ancien et moderne et dans les principales législations étrangères*, ed. Librairie nouvelle de droit et de jurisprudence, Paris, 1891.
- LEVY Jean Philippe, CASTALDO Andre, *Histoire Du Droit Civil*, ed. Dalloz, 2e édition, Paris, 2010.
- MERLIN M., *Répertoire universel et raisonné de jurisprudence*, vol. III, ed. Consig – Dom, Paris, 1807.
- TERRE François, SIMLER Philippe, *Droit civil. Les régimes matrimoniaux*, ed. 6e, ed. Dalloz, Paris, 2011.
- VALLIER Ernest, *Le Fondement du Droit Successoral en Droit Français*, ed. Librairie de la Société du Recueil Général des Lois et des Arrêts, Paris, 1902.
- VASILESCU Paul, *Regimuri matrimoniale*, ed. Universul Juridic, București, 2009.